

WALDEMAR BARTUSIK

Handel ludźmi jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski na początku XXI wieku

Referat dotyczy zjawiska handlu ludźmi. Została zwrócona w nim uwaga na mechanizmy funkcjonowania tego procederu. Celem jaki sobie postawiłem była analiza procederu handlu ludźmi w Polsce na początku XXI wieku, stanowiącego zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego.

Na samym początku należy skupić uwagę przede wszystkim na charakterystyce zjawiska handlu „żywym towarem”, która ułatwia zrozumienie istoty całego procederu. Handel ludźmi jest zjawiskiem nadzwyczaj złożonym, na co ma wpływ kilka czynników. Po pierwsze, jest jednym z przestępstw najsilniej wpływających na ofiarę, na jej sytuację społeczną i psychiczną. Pozbawienie człowieka wolności, otoczenie go ścisłą kontrolą, odebranie mu możliwości decydowania o własnym losie, a także stosowanie wobec niego przemocy – zarówno psychicznej, jak i fizycznej – wywołuje wiele negatywnych skutków w psychice. Dopuszczając się handlu osobą ludzką, dokonuje się gwałtu na przynależnych jej prawach podstawowych, takich jak wolność od tortur, godność, prawo do samostanowienia czy też zakaz trzymania człowieka w niewolnictwie lub poddaństwie. Co więcej, w przypadku handlu ludźmi wykorzystywanie nie jest czynem jednorazowym – trwa przez określony czas, co również nie pozostaje bez znaczenia dla ofiary¹.

¹ M. Koss-Goryszewska, *Wizerunek handlu ludźmi i kobiety-ofiary w prasie polskiej na przykładzie „Gazety Wyborczej”* [w:] J. Frelak (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010, s. 71–72.

Uświadomienie tego stanu rzeczy najtrudniej przebija się do świadomości powszechnej. Handel „żywym towarem” jest kumulacją tak wielu naruszeń podstawowych praw istoty ludzkiej, wewnętrznie związanych z jej godnością, że nie może pozostać bez negatywnej oceny i reakcji państwa. To natomiast przenosi debatę na grunt obowiązków państwa wobec jednostki. Aby wyrazić rzecz krótko – państwo, które dopuszcza, aby w ramach jej jurysdykcji dochodziło do obrotu ludźmi musi być napiętnowane. Idąc krok dalej – państwo, które nie podejmuje działań chroniących faktyczne lub choćby potencjalne ofiary, musi ponieść za to odpowiedzialność². Po drugie, handel ludźmi jest jednym z najpoważniejszych czynów popełnianych w zakresie przestępczości zorganizowanej. Międzynarodowe grupy przestępcze decydują się na handel ludźmi głównie ze względu na jego wysoką dochodowość (jest on uznawany za jedno z trzech najbardziej dochodowych przestępstw – obok handlu bronią i narkotykami), niewielkie ryzyko wykrycia sprawców (mimo istnienia we wszystkich krajowych i międzynarodowych porządkach prawnych regulacji penalizujących te działania, mechanizmy egzekwujące prawo nie są wystarczająco skuteczne), a także duże zainteresowanie usługami seksualnymi.

Handel ludźmi jest w dużym stopniu połączony ze zjawiskiem migracji. Znaczna większość przestępstw handlu kobietami wykorzystywanymi seksualnie łączy się z podejmowaniem przez ludność migracji zarobkowej. W tym ujęciu mówi się o krajach: pochodzenia (państwa, z których pochodzą ofiary), tranzytowych (państwa, przez które prowadzą trasy przewozu ofiar) i docelowych (państwa, do których trafiają ofiary handlu ludźmi i gdzie są wykorzystywane). Silna polaryzacja regionów pod względem różnic w warunkach ekonomicznych i w rozwoju gospodarczym powoduje, że osoby pochodzące ze społeczeństw ubogich szukają alternatywy poprawienia swojego bytu w innych państwach. Najistotniejsze znaczenie mają tutaj tzw. czynniki wypychające i przy-

² Z. Lasocik, *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 16.

ciągające (*push and pull factors*). Czynniki wypychające nakłaniają do decyzji o podjęciu emigracji z kraju pochodzenia. Z punktu widzenia handlu ludźmi wyjątkowe znaczenie mają tutaj warunki związane z takimi zjawiskami, jak bieda i bezrobocie, które – co istotne – w większym stopniu dotyczą kobiet niż mężczyzn. Czynniki przyciągające – występujące po stronie państwa przyjmującego migranta – to między innymi niska stopa bezrobocia w danym kraju oraz różnego rodzaju determinanty społeczno-prawne (na przykład wysoki poziom zabezpieczenia socjalnego, dobrze płatna praca). Elementy te są ważne nie tylko przy tłumaczeniu natężenia ruchów migracyjnych, ale także wzmożenia działalności grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi, przestępcy bowiem wykorzystując sytuację krytyczną migrantów (szczególnie płci żeńskiej), werbują swoje ofiary, oferując atrakcyjną pracę zagranicą. Po dotarciu na miejsce osoba zostaje wykorzystana, np. przez zmuszanie jej do nieodpłatnego świadczenia usług seksualnych³.

Kolejnym istotnym elementem w analizowaniu przestępstwa handlu „żywym towarem” są metody jakimi posługują się sprawcy tych czynów oraz czynniki, które sprzyjają występowaniu tegoż procederu. W postępowaniu sprawców handlu ludźmi wyróżniamy trzy zasadnicze etapy. Pierwszym z nich jest etap rekrutacji – pozyskania ofiar, który sprawcy realizują za pomocą różnych metod. Przede wszystkim zadaniem sprawcy jest wybór ofiary. Przy wyborze ofiary sprawca wiedząc, w jakim celu poszukuje osoby, kieruje się wielokrotnie mnóstwem kryteriów do których należą: płeć, wiek, sytuacja rodzinna, sytuacja materialna, ambicje, plany na przyszłość czy też bezkrytyczne podejście do oferty.

W przypadku handlu ludźmi, gdy celem jest uprawianie prostytucji przez kobiety, można wyróżnić następujące metody działania sprawców:

1. Metoda „na pracę” – polega na rekrutacji kobiet za pomocą ogłoszeń prasowych lub osobistych kontaktów sprawców. Ofiary

³ M. Koss-Goryszewska, *Wizerunek handlu ludźmi...*, s. 72–73.

są okłamywane co do charakteru pracy (np. barmanki, kelnerki, pomocy kuchennej, hostessy, opiekunki do dzieci, striptizerki, itp.), warunków pracy, wysokości zarobków. Służą temu fałszywe ogłoszenia prasowe, a nawet fałszywe umowy o pracę, ofiary są również w całości lub w znacznej części pozbawiane zarobków⁴.

2. Metoda „na miłość” – polega na wejściu sprawcy w emocjonalne (intymne) związki z ofiarą, sprawca uwodzi ofiarę i stara się zdobyć jej zaufanie, w przekonaniu ofiary staje się on jej partnerem, z którym następnie wyjeżdża ona za granicę, gdzie mają rozpocząć nowe życie, w rzeczywistości jednak cel jego działania od samego początku jest kryminalny⁵.

3. Metoda uprowadzeń – polega na posługiwaniu się przemocą fizyczną wobec ofiary, pozbawieniu jej wolności oraz działaniu od początku wbrew woli atakowanego podmiotu. Jeżeli chodzi o Polskę to jest to metoda stosowana dosyć rzadko⁶.

Drugim etapem działania sprawców po rekrutacji lub porwaniu ofiary jest nakłanianie jej (często poprzez złamanie jej woli) do poddania się ich zamiarom. Sprawcy w tym celu posługują się różnymi metodami, do których należą:

- przemoc fizyczna – zgwałcenia, podawanie środków odurzających, zamykanie w pomieszczeniach (często ciemnych i zimnych), bicie (połączone z wybijaniem zębów, łamaniem żeber, odbijaniem nerek), przy czym działania te są realizowane „fachowo”, gdyż nie mogą doprowadzić do trwałego okaleczenia ofiar, a tym samym braku możliwości zmuszenia ich do pracy;

⁴ B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi*, Szczytno 2008, s. 88.

⁵ I. Malinowska, J. Bryk, *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie: przewodnik dla policjantów*, Szczytno 2009, s. 11–12.

⁶ P. Łabuz, D. Śnieżek, *Handel „żywym towarem” jako działalność zorganizowanych grup przestępczych specjalizujących się w handlu ludźmi*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji, Zeszyt 1/2010 (11), s. 63.

— przemocy psychiczna – polegająca na zmuszaniu ofiar do przyglądania się przemocy fizycznej w wyżej wymienionych postaciach⁷.

Trzecim etapem działania sprawców jest realizacja zamiarów i utrzymywanie ofiar w posłuszeństwie za pomocą następujących metod:

- 1) przemoc psychiczna i fizyczna;
- 2) groźby w postaci: skrzywdzenia rodziny, zabójstwa, skrzywdzenia dziecka;
- 3) sprzedaż do innej agencji lub kraju;
- 4) szantaż związany z np. użyciem kompromitujących zdjęć ofiar zrobionych w trakcie czynności seksualnych, które mogą zostać przesłane rodzinom i znajomym;
- 5) fałszywe informacje dotyczące sytuacji prawnej ofiary, możliwość jej zmiany, warunków życia, konsekwencji prawnych;
- 6) mechanizm długu, tj. stworzenie u ofiary przekonania o istnieniu długu wobec sprawcy z tytułu poniesionych przez niego kosztów (przyjazdu, łapówek, utrzymania, noclegu, wyżywienia, itp.);
- 7) zastosowanie mechanizmów kar, które ofiary muszą wykonać czy odpracować, a po ich odpracowaniu mają być wolne (dług najczęściej nie zmniejsza się, a rośnie z tytułu nakładanych przez sprawców na ofiary dodatkowych kar, np. za nieposłuszeństwo, spóźnienia, nieuprzejmość wobec klienta, nieporządek w pokoju, etc.)⁸.

Do czynników sprzyjających w największym stopniu handlowi ludźmi należą: bezrobocie i ubóstwo, słabe państwo, niespójny system prawny i wynikająca z nich niemożność skutecznego egzekwowania prawa, a także ambiwalentny stosunek społeczeństwa do prostytucji. Z jednej strony, strofuje się kobiety pracujące jako

⁷ B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, *Metody działania sprawców...*, s. 89.

⁸ J. W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej – zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa 2011, s. 245–246.

prostyutki, z drugiej – istnieje przyzwolenie społeczne na korzystanie z ich usług⁹.

Nie można również zapomnieć o typach przestępstw, które są swoiście powiązane z handlem ludźmi. Największą grupę tworzą tu czyny towarzyszące prostytucji. Jak podaje do wiadomości „Businessman Magazine”, w Polsce seks-biznes jest rynkiem, którego wartość jest szacowana na 5–10 mld złotych rocznie. Według policyjnych obliczeń, w Polsce prostytuuje się ponad 10 tys. kobiet, a na terenie naszego kraju działa ponad 900 „agencji towarzyskich” (niektóre źródła mówią nawet o kilkunastu tysiącach)¹⁰. Należy zwrócić uwagę na postępujący rozwój nowych agencji towarzyskich na terenie naszego kraju, których liczba w 2007 roku wynosiła około 600¹¹.

Status prawny prostytucji w Polsce nie jest do końca oczywisty, ponieważ sama prostytucja nie jest zabroniona. Jednakże karalne jest nakłanianie innej osoby do prostytucji (stręczycielstwo), czerpanie korzyści z czyjejś prostytucji (sutenerstwo) oraz ułatwiania komuś świadczenia usług seksualnych celem osiągnięcia korzyści majątkowych (kuplerstwo)¹².

Kolejnym z przestępstw powiązanych z handlem ludźmi jest praca przymusowa. Handel ludźmi, który ma związek z pracą przymusową staje się coraz bardziej widocznym zjawiskiem, w którym Polska stanowi zarówno kraj pochodzenia, jak i kraj docelowy. Jak wynika z przeprowadzonych w tym kierunku badań ofiarami wykorzystania padają zarówno Polacy w Polsce i za granicą, jak i cudzoziemcy przybywający do Polski w poszukiwaniu pracy.

W większości wypadków są to obywatele państw Europy Wschodniej tj. Ukrainy, Białorusi, Rosji oraz Azji Centralnej (Azer-

⁹ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi* [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 333–337.

¹⁰ Z. Izdebski, *Handel ludźmi a prostytucja* [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 275.

¹¹ [Http://www.pldocs.docdat.com/docs/index-140772.html](http://www.pldocs.docdat.com/docs/index-140772.html), dostęp: 14.04.2013 r.

¹² Z. Izdebski, *Handel ludźmi a prostytucja...*, s. 275.

bejdżanu, Uzbekistanu) i Wschodniej (Tajlandii, Nepalu, Bangladeszu, Wietnamu). Polacy (przeważnie mężczyźni) są wykorzystywani na plantacjach i farmach we Włoszech, Hiszpanii, Francji, Polki z kolei padają ofiarą pracy przymusowej w Wielkiej Brytanii, Grecji, Szwecji, Niemczech oraz Polsce, gdzie najczęściej zmuszane są do prac domowych (pomoc domowa, opieka nad dzieckiem), w gospodarstwach rolnych oraz w branżach hotelowych¹³.

Innym z przestępstw dopełniających zjawisko postępowania z człowiekiem jak z przedmiotem jest handel dziećmi. Ten typ zorganizowanej działalności przestępczej jest jednym z najbardziej dochodowych przestępczych procedurów w tej dziedzinie. Co więcej, jest jednocześnie jednym z najłagodniej zdiagnozowanych przestępstw przez organy ścigania. Sprawcy rzadko odpowiadają za popełnione przez nich czyny. W kraju pochodzenia działają handlarze dziećmi, którzy wyłapują potencjalne ofiary, przewożą je legalnie lub nielegalnie przez kraje tranzytowe. W kraju docelowym czeka już rzeczywisty nabywca¹⁴. Co ciekawe w polskim porządku prawnym nie występuje pojęcie „handel dziećmi”, dlatego też wszelkie przepisy dotyczące handlu ludźmi należy interpretować również w odniesieniu do zjawiska handlu dziećmi. Odnosząc się jednak do definicji handlu ludźmi zawartej w kodeksie karnym (art. 115 § 22 kk) ustawodawca wprowadza rozróżnienie kwalifikacji prawnej czynu sprawcy od faktu czy pokrzywdzony jest osobą dorosłą czy też małoletnią. W razie, gdy przedmiotem transakcji jest małoletni istotne znaczenie ma wyłącznie cel działania sprawcy tj. fakt wykorzystania ofiary¹⁵.

Ostatnim z przestępstw, które są związane z handlem „żywym towarem” jest handel narządami ludzkimi (tzw. *organ trafficking*).

¹³ A. Suda, *Materiał informacyjny dla prokuratorów, asesorów prokuratury oraz sędziów orzekających w sprawach karnych opracowany na potrzeby szkolenia: „Kryminalistyczne, kryminologiczne i prawne aspekty handlu ludźmi”. Analiza zjawiska handlu ludźmi. Pomoc ofiarom przestępstw związanych z handlem ludźmi*, s. 6–7 [b.m.r.].

¹⁴ J. W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej – zagadnienia prawne...*, s. 251–252.

¹⁵ A. Suda, *Materiał informacyjny dla prokuratorów...*, s. 40.

W polskiej rzeczywistości przestępstwo nielegalnego handlu ludzkimi organami stanowi osobliwe tabu. Niejako powszechnie stwierdza się, że ma ono miejsce i zaraz dodaje, że jest wyjątkowo trudne dla organów ścigania do wykrycia. W opinii Europolu i Interpolu, które współpracują z polskimi policjantami, Polska przoduje w niechlubnej statystyce państw europejskich, w których dokonuje się tego procederu. Z materiałów operacyjnych możemy się dowiedzieć w jakich granicach oscylują ceny za narządy na czarnym rynku: ok. 50 tys. dolarów za nerkę, 120 tys. dolarów za serce. Jeżeli chodzi o tkanki i szpik kostny to kwoty te są niższe. Jeśli uznamy, że w całej Polsce w 2008 roku dokonano 30 nielegalnych pobrań organów, oznacza to, że przestępcy zarobili na tym ok. 2 mln dolarów. W Polsce pod hasłem „sprzedam nerkę, zdecydowanie” w Internecie można znaleźć setki ogłoszeń i nawet groźba 5 tys. zł za ich umieszczanie nikogo nie odstrasza. Została utworzona też pierwsza strona internetowa, na której fikcyjna fundacja zamieściła formularze dla osób chcących sprzedać nerki. Informacje, które są tu wymagane to: grupa krwi, kraj pochodzenia i waluta, w jakiej chce się odebrać zapłatę¹⁶.

Ostatnim z elementów analizy handlu „żywym towarem” jest krótka charakterystyka instytucji zajmujących się zwalczaniem zjawiska handlu ludźmi. Dużą rolę w znaczeniu wśród instytucji państwowych uczestniczących w działaniach związanych z problemami handlu ludźmi odgrywają resorty spraw wewnętrznych i administracji oraz sprawiedliwości, a także instytucje pomocy społecznej. Należy jednak zaznaczyć, iż pierwszy wspomniany resort jest szczególnie zaangażowany, gdyż oprócz bezpośredniego udziału ministerstwa dochodzi jeszcze partycypacja dwóch podległych mu formacji mundurowych – Policji i Straży Granicznej¹⁷. Zadania Policji z zakresu zapobiegania i ścigania handlu ludźmi określa prawo i przyjęte przez Policję zobowiązania mię-

¹⁶ S. Bębas, *Oblicza patologii społecznych*, Radom 2011, s. 403–404.

¹⁷ M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi* [w:] J. Frelak (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010, s. 108.

dzynarodowe. Oprócz wykrywania przestępstw tego typu i ścigania ich sprawców, do zadań Policji należy zapoczątkowanie i prowadzenie działań mających na celu zapobieganie handlowi ludźmi oraz współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi. Zadaniem Policji jest również współpraca z policjami innych państw oraz organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych, dotyczących zapobiegania handlowi ludźmi i ścigania jego sprawców¹⁸. W Komendzie Głównej Policji komórką organizacyjną odpowiedzialną za planowanie, koordynowanie i wspieranie realizacji zadań w zakresie zwalczania przestępczości związanej z handlem ludźmi, pornografią i pedofilią jest Wydział Kryminalny Biura Kryminalnego. Ponadto w służbie kryminalnej Policji mogą być tworzone komórki do walki z handlem ludźmi. W systemie Wydziałów Kryminalnych Komend Wojewódzkich Policji i Komendy Stołecznej Policji zostały wyodrębnione Zespoły do walki z Handlem Ludźmi. Do zadań zespołów wojewódzkich należy między innymi prowadzenie rozpoznania w ramach zjawisk i zdarzeń dotyczących zagadnienia handlu ludźmi i narządami ludzkimi, pedofilii i pornografii dziecięcej, prowadzenie postępowań przygotowawczych i spraw operacyjnych w przedmiotowym zakresie, prowadzenie rozpoznania w środowisku internetowym, dokonywanie systematycznych kontroli agencji towarzyskich, organizowanie szkoleń dla funkcjonariuszy innych pionów komend wojewódzkich oraz jednostek podległych. Koordynację nad wyżej wymienionymi zadaniami sprawuje Centralny Zespół do walki z Handlem Ludźmi, powołany w strukturze Wydziału Kryminalnego w Biurze Kryminalnym Komendy Głównej Policji¹⁹.

W Komendzie Głównej Straży Granicznej i oddziałach Straży Granicznej służbę pełnią nieetatowi koordynatorzy i zastępcy koordynatorów do spraw zwalczania przestępstwa handlu ludźmi

¹⁸ Oprac. Komenda Główna Policji, *Zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi przez Policję* [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 240.

¹⁹ M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego podejścia do problemu...*, s. 108–110.

(trzynastu koordynatorów i piętnastu zastępców). Są oni zarazem funkcjonariuszami pionu operacyjno-śledczego. Do ich obowiązków należy między innymi koordynacja działań między jednostkami i komórkami Straży Granicznej oraz między Strażą Graniczną a Policją, a także koordynacja działań w ramach krajowego „Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi”, w tym koordynacja współpracy z organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania związane z ochroną ofiar. Ponadto Komendant Główny Straży Granicznej, decyzją z dnia 18 czerwca 2008 roku, powołał zespół do spraw stałego monitoringu i koordynacji działań Straży Granicznej w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępstwa handlu ludźmi. Do obowiązków zespołu należy między innymi koordynacja realizacji przez Straż Graniczną przedsięwzięć wynikających z planu, bieżący monitoring i analiza zdarzeń związanych z handlem ludźmi ujawnionych przez Straż Graniczną, a także współpraca z organami administracji państwowej i organizacjami pozarządowymi. Zespół jest także odpowiedzialny za inicjowanie i koordynację działań Straży Granicznej w zakresie zwalczania handlu ludźmi innych niż te, które wynikają z planu²⁰.

W strukturze Prokuratury Generalnej komórką, która odpowiada za koordynowanie ścigania przestępstwa handlu ludźmi, jest Departament do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji. Do głównych zadań departamentu należy między innymi koordynowanie działalności Prokuratury i innych organów państwowych w zakresie ścigania handlu ludźmi. Co więcej, w prokuraturach apelacyjnych wyznaczono w czerwcu 2007 roku prokuratorów pełniących funkcję konsultantów do spraw handlu ludźmi. Są to w pewnym sensie eksperci, którzy dysponują największą wiedzą na temat tego przestępstwa. Nie jest jednak dokładnie określone, czy prokuratorzy-konsultanci prowadzą postępowania w sprawach o handel ludźmi, czy też jedynie nadzorują prokuratorów prowadzących takie postępowania. Policja udostępniła informacje, z których wynika, iż prokuratorzy-konsultanci ściśle

²⁰ *Ibidem*, s. 110–111.

współpracują z funkcjonariuszami Policji, którzy są członkami Zespołów do walki z Handlem Ludźmi. W ten sposób jest możliwe wypracowanie wspólnych zasad zintegrowania i harmonizacji współpracy oraz wzajemnej pomocy w obszarze ścigania przestępczości handlu ludźmi²¹.

Handel ludźmi jest przestępstwem, którym zajmują się zorganizowane grupy przestępcze o charakterze międzynarodowym. W związku, z czym istnieje konieczność globalnego spojrzenia na to zjawisko. Skala tego zjawiska jest nieznana. Oficjalne statystyki np. sprawy zakończone prawomocnymi wyrokami sądów, stanowią jedynie niewielki procent stanu faktycznego. Ponadto, jak wiadomo, nie wszystkie przypadki handlu kobietami znajdują swój finał w sądzie. Bywa również tak, że organ prowadzi śledztwa, które nie kończą się aktem oskarżenia. Niektórym ofiarom udaje się wyrwać z tego proceduru, lecz nigdy potem nie ujawniają tego faktu. Niedostateczna wiedza o handlu „żywym towarem” i kierujących nim mechanizmów stanowi poważną barierę w zapobieganiu temu zjawisku i zwalczaniu go.

Dla odpowiedniego i zarazem skutecznego zwalczania proceduru handlu ludźmi niezbędna jest współpraca wszystkich kompetentnych instytucji państwowych, organizacji społecznych i pozarządowych. Priorytetem winna być permanentna edukacja społeczeństwa traktowana, jako zadanie stałe wymienionych podmiotów.

Wskazanie dokładnej skali tego zjawiska nie jest możliwe ze względu na dominującą tu ciemną liczbę przestępstw i znaczny odsetek spraw, które nigdy nie zostały zgłoszone organom ścigania. Należy także pamiętać, że tym procedurą trudnią się najczęściej międzynarodowe grupy przestępcze, co wymaga zaangażowania władz kilku lub więcej krajów do współpracy, która dopiero – przy rzetelnej i szybkiej wymianie informacji oraz dobrej koordynacji działań – przynosi pożądane efekty.

²¹ *Ibidem*, s. 111–112.